

ZINĀTNES DZĪVE

LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA VĒSTURNIEKI LETONIKAS VI KONGRESĀ

2015. gada 10.–11. septembrī Rīgā un Jūrmalā norisinājās kārtējais, nu jau VI Letonikas kongress, kas šoreiz bija veltīts Aspazijas un Raiņa 150 gadu jubilejai.

Kongresa plenārsēde notika 10. septembrī Latvijas Zinātņu akadēmijas Portretu zālē un atbilstoši kongresa galvenajai tēmai bija veltīta Aspazijai un Rainim. 11. septembrī kongress turpināja darbu sekcijās, kurās zinātnieki prezentēja jaunākos pētījumus, kas tapuši, īstenojot Valsts pētījumu programmu “Letonika”. LU Latvijas vēstures institūta pētnieki, kuri iesaistīti šīs programmas 2. projektā “Latvijas vēsture: kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā”, bija organizējuši divas tematiskas sekcijas.

Viena no tām – “Sociālpolitiskās norises Latvijā 19.–20. gadsimtā” norisinājās Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Sekcijas darbu vadīja Edvīns Evarts. Sekcijā bija paredzēti desmit referāti par dažādām Latvijas vēsturē svarīgām tēmām. Diemžēl dažādu objektīvu iemeslu dēļ sekcijas darbā nevarēja piedalīties divi referenti (Jānis Bērziņš un Inna Gīle).

Pirmais referēja Juris Pavlovičs ar interesantu pieteikto tēmu – “19. gadsimta Latvijas ikdienas dzīve angļu ceļotāju skatījumā”. Viņa stāstījums skāra laika posmu no 1815. līdz 1835. gadam un bija saistošs, jo parādīja situāciju Latvijā no angļu ceļotāju skatu punkta, kuri nebija ieinteresēti neko noklusēt. Viņi pamatā bija darījumu cilvēki un atradās šeit, tikai caurbraucot uz Krieviju. Ceļotāji atzīmējuši, ka Eiropā nav bijusi otra tāda tauta, pret kuru būtu sliktāka attieksme kā pret latviešiem.

Dinamisks un saistošs bija arī nākamās runātājas Anitas Čerpinskas stāstījums par Raņķu dzimtu Rīgā 19. gs. vēstures kontekstā. Vēl gadsimta sākumā latviešu izcelsmes zvejnieki – pārcēlāji nevarēja iegūt pilsētas birģera tiesības, kas ļāva nodarboties arī ar plašākiem tirdznieciskiem darījumiem. Kā pamatojumu vācu muižniecība izcēla to, ka nav iegūta tirdznieciska izglītība. Lai mainītu situāciju, dzimtas divi dēli tika nosūtīti vācu skolā un Raņķu ģimene iestājās vācu

draudzē. Rezultātā Raņķu dzimta gan ieguva birģeru tiesības, taču gadsimta beigās bija pārvācojusies.

Par politikajām prāvām Latvijā pēc 1905. gada revolūcijas referēja Līga Lapa. Viņa uzsvēra, ka pašlaik nav pilnīga priekšstata par prāvu skaitu un veidiem, kā arī par notiesāto skaitu. Arī sodu veidi bijuši dažādi, jo līdz 1905. gada decembrim tie bijuši salīdzinoši viegli, bet pēc karatiesu ieviešanas – ārkārtīgi bargi. Spriedumiem galvenokārt bijis iebiedēšanas raksturs, un sodīt varējuši vairākas reizes par vienu nodarījumu. Notiesāto starpā procentuāli visvairāk bijuši latvieši un ebreji.

Uldis Krēsliņš referēja par politisko lēmumu virzīšanas mehānismiem 20. gs. sākumā “sabiedrības gribas” izteikšanā. Referents skaidri iezīmēja 1917. gada strēlnieku otrā kongresa 2. maija rezolūcijas pieņemšanas gaitu, kur sapulcēs lēmumus virzīja pieņemšanai ar visai “interesantām” metodēm, kad lēmuma pieņemšanā piedalījās t.s. viesi – sveicēji, kuriem nebija tiesību piedalīties vēlēšanās, tomēr viņi aktīvi iespaidoja klausītājus gan ar starpsaucieniem, gan piekritoši aplaudējot, gan noraidot runātāju ar svilpieniem. U. Krēsliņš norādīja, ka līdzīga pieredze LSDSP bijusi jau no 1905. gada skolotāju kongresa un pagastu delegātu kongresā.

Edvīns Evarts aplūkoja dažus kultūras dzīves aspektus vācu okupācijas periodā 1941.–1945. gadā, vairāk iedziļinoties sporta dzīves izmaiņās.

Par Latvijas Komunistiskās partijas statistiku par laika posmu no 1953. līdz 1959. gadam kā vēstures avotu referātu bija sagatavojuši Arturs Žvinklis un Dzintars Ērglis. A. Žvinklis norādīja, ka statistisko materiālu izmantot pētniecībā ir sarežģīti, jo dažādos laika posmos nav apkopotas viendabīgas ziņas par partijas biedriem. Tāpēc ir salīdzinoši grūti izpētīt to skaita izmaiņas, piemēram, vai skaitliskais palielinājums saistāms ar iebraukušo biedru skaitu vai vietējo iedzīvotāju iestāšanos partijā. Neskatoties uz to, statistika joprojām ir nozīmīgs avots partijas biedru skaita, nacionālās un sociālās piederības noskaidrošanā. Secinot referents uzsvēra, ka komunistisko partiju var uztvert arī kā dažāda ranga priekšnieku (kolhozu priekšsēdētāji, uzņēmumu un rūpniecību direktori utt.) partiju.

Ziņojumā “Laulība padomju Latvijā: dzimtes aspekti (20. gs. 40.–80. gadi)” Ineta Lipša referēja par to, kā Latvijas PSR realitāte iekļāvās padomju dzimtes attiecību periodizācijā. Norādījusi, ka 1966.

bija gads, kad periodā no 1945. līdz 1989. gadam tika reģistrēts vismazākais laulību un šķiršanos skaits, viņa izvirzīja hipotēzi, ka pagaidām to nav iespējams atvasināt no politiskiem lēmumiem, un piedāvāja historiogrāfijā pieņemtajā padomju dzimtes attiecību trešajā posmā no 50. gadu vidus līdz 80. gadu beigām izdalīt posmu pirms un pēc 1966. gada, lai turpmākā izpētē saprastu, kāpēc ir notikušas pārmaiņas.

Ilze Boldāne-Zeļenkova stāstīja par ieviestām tradīcijām, svētku kalendāru un ģimenes godiem Padomju Latvijā, kuru uzdevums bija piederības jūtu veidošana Padomju Savienībai un “padomju tautai”, kā arī materiālistiskā pasaules uzskata vērtību popularizēšana un vēršanās pret reliģiju. Tēma skatīta kā komunistiskā režīma realizēts pasākumu komplekss, kas nodrošināts ar plašu institucionālo atbalstu – sākot ar partijas organizācijām un ministrijām un beidzot ar lokālajiem kultūras darba veicējiem un dažādu sociālo grupu iesaisti.

Noslēdzot sekcijas darbu, raisījās aktīva diskusija par jautājumiem, kas skāra 1905. gada revolūcijas problemātiku.

Otra sekcija “Latvijas kultūrpolitiskais mantojums – vide, etniskie un sociālpolitiskie procesi starpdisciplinārā diskursā” norisa Kalpaka bulvārī 4 nesēn aprīkotajā konferencē zālē, un tajā ar referātiem uzstājās zinātnieki, kuru pētījumi galvenokārt saistīti ar arheoloģiju, bioarheoloģiju un tradicionālo kultūru. Sekciju vadīja Anonija Vilcāne.

Pirmie ziņojumi bija veltīti Latvijas zinātņu vēsturei.

Muntis Auns aplūkoja Kurzemes literatūras un mākslas biedrības darbību Johana Frīdriha fon Rekes vadības laikā (1827–1846), sniedzot pārskatu par biedrības sanāksmju norisi un tās aktīvākajiem biedriem, kā arī raksturojot tā laika sēžu priekšlasījumu (ap 550) tematiku. Referents secināja, ka priekšlasījumos izpaudās biedrības biedru piederība Kurzemei, lojalitāte pret Krievijas valsti, taču visnoiteicošāk – piederība vācu kultūras lokam.

Kurzemes literatūras un mākslas biedrības devums Latvijas aizvēstures pētniecībā tika aplūkots arī Gunta Zemīša referātā. Tika atzīmēts, ka aizvēstures pētniecība 19. gs. visā Eiropā vēl tikai attīstījās un caur šādu prizmu jāvērtē arī Kurzemes aizvēstures pētnieki. Īpaši tika uzsvērts Frīdriha Jūliusa Dēringa (1818–1898) devums arheoloģisko pieminekļu apzināšanā un pētniecībā. Lai gan vairums tā laika aizvēstures pētnieku bija vācbaltieši, referents ieteica šī pētniecības perioda nosaukšanai nelietot apzīmējumu “vācbaltiešu

pētniecības periods”, kas sevī ietver noteiktu pretnostatījumu nākamajām arheologu paaudzēm – pārsvarā latviešiem. Pirmkārt, ne visi 19. gs. aizvēstures pētnieki bija vācbaltieši (J. Dēriņš bija dzimis Vācijā, Drēzdenē), otrkārt, šo pētnieku “kultūrtrēģeriskais” senvēstures skaidrojums daudzos gadījumos ir pārspilēts.

Par Kurzemes literatūras un mākslas biedrības dibinātā Kurzemes provinces muzeja pēcteča – Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja krājumā esošajiem vēstures avotiem referātā “Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja pārles – 19. gs. beigu – 20. gs. sākuma Zemgales vēveru grāmatas” stāstīja Aija Jansone. Viņas referātā analizētas šajā muzejā saglabātās tēva un dēla (abi vārdā Jānis Saulīte) ar 1877. un 1909. gadu datētās *vēveru grāmatas* no Zaļenieku pagasta, kas ir unikāls avots audēju amata, audumu kvalitātes un kultūras strāvojumu izpētē Zemgalē 19. gs. otrajā pusē – 20. gs. sākumā.

Vineta Vilcāne referātā “Mājturības kultūra Latvijā: Kaucmindes mājturības semināra piemērs” analizēja starpkaru perioda Latvijas prestižākās mājturības izglītības iestādes – Kaucmindes mājturības semināra (kopš 1938. gada Latvijas Mājturības institūts) darbu, sniedzot ieskatu mājturības kultūras attīstībā Latvijā 20. gs. 20. un 30. gados. Jāatzīmē, ka referātā aplūkotajā laika posmā “mājturības” jēdziens tika saprasts daudz plašākā nozīmē nekā mūsdienās. Tas bija viens no oficiāli noteiktajiem lauksaimniecības virzieniem un aptvēra ne tikai rokdarbus un ēdiena gatavošanu, bet arī tādas tēmas kā cilveka higiēnu, rūpes par bērnu, dārzkopību un daudzas citas.

Anete Karlsonē referēja par nemateriālā kultūras mantojuma daļu – tradicionālajām prasmēm, šajā gadījumā – krāsaugu izmantošanu. Pētītie avoti sniedz ziņas par dažādos laika periodos lietotajiem krāsaugiem un krāsošanas metodēm; kopumā rakstītajos avotos minēti 124 krāsaugi. Rakstītie avoti liecina, ka krāsaugu lietošanas tradīcija, lai arī ar izzūdošu tendenci, turpināja pastāvēt arī pēc sintētisko krāsvielu atklāšanas. Tāpat referente secināja, ka publiskās aktivitātes krāsaugu lietojuma apmācībā un popularizēšanā veicināja tradicionālo prasmju saglabāšanu un tālāk nodošanu, turklāt ekonomiskajai dzīvei pasliktinoties, tradicionālo prasmju aktualitāte palielinās un tās tiek izmantotas dzīves kvalitātes uzlabošanai.

Divos referātos, balstoties uz atšķirīgiem vēstures avotiem, tika aplūkota vides un dzīves kvalitātes savstarpējā saistība dažādos vēstures periodos.

Guntis Gerhards referēja par tēmu “Vides ietekme uz iedzīvotāju dzīves kvalitāti tagadējā Latvijas teritorijā 17. un 18. gadsimtā”. Balstoties uz rakstītajiem vēstures avotiem, arheoloģiskajiem datiem un antropoloģisko materiālu, konstatēts, ka iedzīvotāju dzīves kvalitāti būtiski ietekmēja klimata izmaiņas, to izraisītās neražas, bads, kā arī slimības un epidēmijas.

Margarita Barzdeviča savā referātā iztirzāja Rīgas pilsētas mērnika Eberharda Tolksa (?–1725) dienasgrāmatu kā avotu laikapstākļu un klimata izmaiņu vēstures izpētē. E. Tolksa Lielā Ziemeļu kara pirmajā desmitgadē (1700–1710) rakstītajā dienasgrāmatā atzīmētas ziņas par klimata vēsturē visai interesantu desmitgadi, kas noslēdza pagājušajā tūkstošgadē aukstāko periodu (1630–1709). Turklāt 1708./1709. gada ziema tiek uzskatīta pat par aukstāko pēdējo 500 gadu laikā.

Vairāki referāti bija veltīti Latvijas arheoloģijas problēmām un to saistībai ar kultūrvīdi.

Māris Zunde ziņojumā “Par Āraišu ezerpils precizēto datējumu” pārskatīja Latvijas nozīmīgā kultūrvēsturiskā objekta – Āraišu ezerpils datējumu. Referents atzīmēja, ka 50 gados, kas pagājuši kopš Āraišu ezerpils kompleksas arheoloģiskās izpētes, ir valdījis uzskats, ka tā tikusi būvēta 9. gs. 30. gados. Ar jaunu datēšanas metodi, kas apvieno dendrohronoloģisko un radioaktīvā oglekļa datēšanas metodi, noskaidrots, ka ezerpils būvēta senāk – ap 780. gadu. Referents arī norādīja, ka ir pamats cerēt, ka drīzā nākotnē ezerpils būvēšanas laiku varēs uzzināt pat ar 1–2 gadu precizitāti.

Dagnija Svarāne nolasīja referātu par Daugavas ielejā atrastajām viduslaiku akmens lejamveidnēm, norādot, ka Latvijā tās sastopamas no 8. līdz 17. gadsimtam. No referāta secinājumiem izrietēja, ka norisinājās tirdzniecība gan ar veidnēm piemērotiem akmeņiem, gan atsevišķos gadījumos – ar gatavām lejamveidnēm. Tika atzīmēts, ka Rietumeiropas tehnoloģijām atbilstoša alvas kausējumu iegūšana 13.–15. gs. sarežģītās vairākdaļu un īpašas formas lejamveidnēs konstatējama Rīgā un nelielos apjomos arī Dinaburgā.

Normunds Jērums referātā “Tērvetes pilskalna apbūve 11.–13. gs.” norādīja, ka arheoloģiskās izpētes laikā fiksēts, ka pilskalna apdzīvotības posmā 11.–13. gs. tas ir bijis blīvi apbūvēts, plakumā un uz terases konstatētas aizsardzības, saimniecības un dzīvojamās ēkas. Celtnes veidotas kā guļbūves ar pakšos salaistiem un cirstiem galiem, guļbūves, kuru sienas ar vertikāliem baļķiem, un māla kleķa būves.

Tērvetes pilskalna aizsardzības, saimniecības un dzīvojamo ēku būvniecībai 12.–13. gs. plaši lietotas dzelzs naglas, cemmes un eņģes. Dzīvojamās ēkas apkurinātas ar māla kleķa, kā arī akmeņu un ķieģeļu krāsnīm. Tērvetes pilskalnā atklātas arī amatniecības vajadzībām būvētas krāsnis. Pilskalam bijusi divu vai trīs pakāpju aizsardzības sistēma.

Rūdolfis Brūzis aplūkoja līdz šim sistemātiski nepētītu artefaktu grupu – tuvciņas ieroču butaforijas Latvijā 14.–16. gadsimtā. Tuvciņas ieroču butaforijas Livonijas perioda arheoloģiskajā materiālā parādījās, sākot ar 14. gs. beigām. Tās ir skaidri nošķiramas no reāliem, kaujā izmantotiem ieročiem, galvenā atšķirība ir butaforiju ne-letalitāte. Tuvciņas ieroču butaforijas noteikti šķiramas no bērnu rotaļlietām. Ieroču butaforijas dominējušas pilsētvidē, kur tās izmantotas reliģisku rituālu laikā baznīcās un viduslaiku teatrālos uzvedumos jeb mistērijās, kā arī izklaides pasākumos – veiklības un spēka sacensībās. Ārpus pilsētām butaforijas bija sastopamas bērnu rituālos kā kapa inventāra sastāvdaļu.

Roberts Spirģis referātā “Lībiešu apaļie piekariņi un to simbolika” aplūkoja apaļos piekariņus, kādi 11.–15. gs. sastopami lībiešu apdzīvotajā teritorijā un arheoloģiskajā literatūrā tiek dēvēti par vairogveida piekariņiem. Viens no raksturīgākajiem to rotājuma elementiem ir pieci dobi pacēlumi piekariņu virsmā – viens vidū, četri gar malām. 1994. gadā Guntis Zemītis rakstā, kas veltīts apaļajiem vairogveida piekariņiem, bija secinājis, ka šo piekariņu izcelsme saistāma ar skandināvu kultūras impulsiem lībiešu kultūrā, bet to rotājumā saskatāma baltiem un Baltijas somiem raksturīgā solārā simboliku. R. Spirģis simbolikas izcelsmi saistīja ar kristietības ietekmi – pieci pacēlumi simbolizē piecas Jēzus brūces.

Kopumā sekcija bija labi apmeklēta. Īpaši atzīmējama Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja, Turaidas muzejrezervāta kolēģu klātesamība un ieinteresētība.

Diemžēl, kā jau tas raksturīgi šāda mēroga pasākumiem, paralēli notika vairāku sekciju darbs, kas interesentus nostādīja grūtas izvēles priekšā – kuru no sekcijām apmeklēt.

LETONIKA Sagatavots Valsts pētījumu programmas “Letonika” ietvaros.

Edvīns Evarts, Guntis Zemītis